visat.

primavera 2022

Joan Fuster, traductor

Francesca Cerdà

Enguany es commemora el centenari del naixement de Joan Fuster (va nàixer el 23 de novembre de 1922 a Sueca, al País Valencià), escriptor conegut sobretot per la seua obra assagística —en la qual destaca *Nosaltres, els valencians* (Edicions 62, 1962), un treball fonamental tant en la historiografia com en la conscienciació nacional del País Valencià— i per la seua influència cabdal en el procés de normalització cultural dels Països Catalans. A més d'assagista, però, Fuster també va ser poeta, articulista, crític literari i traductor; una faceta seua, aquesta darrera, encara no gaire coneguda. Per això, amb motiu de l'efemèride, em propose de tractar ací la relació de l'homenot de Sueca amb la traducció, centrant-me en la seua tasca com a traductor i promotor de traduccions.

Joan Fuster, traductor

Quan considerem globalment la tasca de Fuster com a traductor i promotor de traduccions, des de les traduccions inicials, menys conegudes i estudiades, fins als darrers projectes, i tenint també en compte la seua activitat com a traductor i assessor literari en editorials de Barcelona, sobretot, durant els anys seixanta, veiem de seguida que, malgrat que la traducció constitueix només una petita part del conjunt de labors cíviques i culturals de Fuster, ja va començar a dedicar-s'hi en els seus inicis literaris i encara col·laborà en alguns projectes en els seus darrers anys d'activitat. Tot i així, la tasca com a traductor la va desenvolupar de manera intermitent, amb una relativa intensitat durant alguns períodes i amb altres d'intermedis en què va dedicar-s'hi poc o gens. I probablement va ser així perquè el desplegament de la seua activitat traductora té més a veure amb la importància que atorgava a la traducció com a eina de normalització literària i cultural, amb la relació que mantenia amb agents capdavanters del món editorial català i espanyol, amb la predisposició a col·laborar en «qualsevol operació d'interès col·lectiu» que li demanaven (Fuster 2005: 282) i amb el fet que la

traducció era una via més de contribuir a professionalitzar-se, que no pas la realització d'una veritable afició personal. De fet, la traducció inacabada de *La Putain respecteuse*, de Jean-Paul Sartre, és l'única que, a hores d'ara, podem afirmar que Fuster va fer per compte propi, sense que hi influïra la petició expressa o la mediació d'un altre agent, o sense que haguera de servir per a un altre propòsit que la mera experimentació.

Tot i que no hi ha dubte que traduir —traduir textos que li interessaven— li produïa una certa satisfacció intel·lectual, (1) els comentaris que fa al llarg dels anys al voltant de l'exercici traductor en general i de la seua activitat traductora en particular posen de manifest que Fuster no tenia ni la vocació ni la paciència suficients per a dedicar-s'hi professionalment i d'una manera assídua. La traducció era una de les tantes feines que acceptava com a «jornaler de l'escriptura», perquè li permetien «arrodonir el salari» i, alhora, contribuir al bé col·lectiu, però que li treien temps per a dedicar-se als projectes que prioritzava, raó per la qual, al cap d'un temps i d'uns quants encàrrecs, acabà desistint-ne o recorrent a altres traductors perquè feren, sota supervisió seua, la primera versió de les traduccions que li havien encomanat, com és el cas de les traduccions en què col·laborà amb Josep Palàcios i Joan Francesc Mira. Per posar-ne alguns exemples, en carta de l'11 de juliol de 1948, un jove Fuster posa en dubte la seua capacitat per a traduir un poema d'altri i manifesta a Xavier Casp que «hauria estat preferible que la traducció del vers l'hagués feta ell» —referint-se a Vicent Casp i al seu poema «Crucifixió», que Fuster havia traduït al castellà per a la revista *Verbo*—, pel fet que hauria triat «les paraules castellanes amb el mateix criteri poètic que va triar les valencianes» i serien, doncs, «més escaients que no les correspondències literals» (Fuster 2006: 79). El 1951 confessa haver abandonat la traducció de *La Putain respectueuse* «per dificultats d'argot i matís» i per «la inquietud de no posseir l'idioma amb la perfecció adequada», i afirma que «hom podria considerar, i amb raó, que el meu domini del francès és insuficient» (Fuster 2000: 122-123). I el 17 de març de 1954, quan encara no havia començat l'etapa més prolífica de Fuster com a traductor, manifesta a Marià Manent el següent:

> Sóc jo qui us ha d'agrair, més que vós a mi, els meus versets, aqueix dilectíssim *Aire daurat* que em vàreu dedicar. Ell, i un exemplar de *Versions de l'anglès* —adquirit, per sort, en una

> llibreria de vell de Barcelona—, seran d'ara endavant dues visites assídues i obligades en la meua lectura. Tinc una petita experiència de traductor —experiència que preferesc no augmentar—, i sé com s'asseca i es mor la poesia en passar-la d'un idioma a l'altre. El fet que les vostres versions i interpretacions seguesquen essent poesia, el fet que semblen «originals» i no traduccions, és senyal d'aquell do màgic —¿màgic, per què no?— que fa d'un home un poeta... (Fuster 1997: 80)

Aquesta desconfiança envers la pròpia competència traductora, agreujada per la consciència de la complexitat intrínseca de l'acte traductor, no l'abandonà mai. En aquest sentit, cal subratllar la humilitat, molt notòria, amb què es presenta en la «Nota del traductor» de la traducció de *La pesta* (Fuster 1962b: 255), amb un cert to de disculpa, com si es considerara un intrús o algú poc qualificat; humilitat que torna a fer-se palesa al pròleg de *La quarta vigília*, juntament amb la seua voluntat de servir l'obra traduïda (Fuster 1962a: 14-15). I el 1975, tretze anys després i amb diverses traduccions a l'esquena, Fuster pregunta a Claudio Guillén si ell és realment la persona adequada per a traduir Montaigne, i manifesta que «todo eso de las traducciones» sempre li ha semblat «confuso y discutible» (Fuster 1975).

El fet que la dedicació de Fuster a la traducció es produïra de manera tan irregular i depenguera d'agents tan diversos dificulta la periodització d'aquesta tasca en etapes més o menys coherents i amb uns límits clarament establerts. Amb tot, tenint en compte els anys d'activitat, la intensitat amb què s'hi va dedicar, els gèneres que va traduir en cada moment, els mitjans en què van publicar-se les traduccions i els llocs de publicació, hem pogut distingir tres etapes: l'etapa de les primeres traduccions (1946–1959), que coincideix aproximadament amb els anys de producció poètica i els inicis assagístics; l'etapa com a traductor i assessor literari principalment d'editorials de Barcelona (des del 1960 fins als volts del 1970), durant la qual es publiquen les traduccions de narrativa i assaig, sobretot d'Albert Camus, i que coincideix amb els anys en què es consagra com a escriptor i intel·lectual de renom al si de les lletres catalanes amb la publicació de *Nosaltres, els valencians*; i l'etapa que podríem definir com la dels encàrrecs de traducció frustrats o rebutjats (des dels volts del 1970 fins al seu traspàs), per

tal com hi són recurrents els projectes que per diferents raons no arribaren a dur-se a terme.

L'etapa de les primeres traduccions (1946-1959)

La primera etapa és la més heterogènia, per la diversitat dels projectes en què va participar. A banda de les autotraduccions poètiques al castellà publicades a la revista *Verbo* entre el 1946 i el 1949 i l'adaptació teatral de Paul Claudel en català titulada *La bona nova a Maria* i representada a Sueca el 1952, que són les que més interès han suscitat darrerament (vegeu, per exemple, Ortells 2017 i Pérez Moragón 2014), en aquesta època Fuster va fer diverses traduccions més. Al castellà va traduir el poema «Crucifixió», de Vicent Casp, esmentat més amunt; dos dels «Quatre poemes», de Santiago Bru i Vidal, i dos contes dels *Mites* de Jordi Sarsanedas. Les traduccions poètiques de Vicent Casp i Santiago Bru i Vidal van aparèixer signades amb els pseudònims V. M. i V. T. M. als números de novembre-desembre de 1948 i de gener-febrer de 1949, respectivament, i hem pogut atribuir-les a Fuster gràcies a la correspondència conservada en què discuteix sobre la traducció de «Crucifixió» amb Xavier Casp (Fuster 2006: 79) i al treball de Mireia Ferrando sobre els pseudònims emprats per Fuster a *Verbo* (Ferrando 2018). Per contra, la traducció dels dos relats dels *Mites* de Jordi Sarsanedas, que Fuster va fer el 1954 per donar-los a conèixer a Carlos Edmundo de Ory i animar-lo a publicar-los a l'almanac del 1955 de la revista madrilenya *El Grifón*, va restar inèdita, probablement perquè l'editorial Selecta demanava que a l'almanac es fera constar que la versió original de les traduccions havia estat publicada per ells i perquè, l'any 1954, a Grifón no els devia interessar gens de fer constar que publicaven traduccions del català.

Pel que fa a les traduccions al català, Fuster també va traduir el poema «Hiperion foll», de Pierre Emmanuel —traducció que formà part de l'*Homenatge a Carles Riba en complir seixanta anys* (Josep Janés, 1954)—, i, segons que indiquen María Ángeles Felipe, Susana Requena i José Manuel Lacoba (1993: 73), el monòleg *Je l'ai perdue*, de Jean Cocteau, que va representar-se al Teatre Estudi de Lo Rat Penat el 1958 amb el títol *L'he perduda*. (Aquesta darrera és l'única traducció atribuïda a Fuster de la qual no hem trobat cap indici ni a la correspondència ni en la resta de fonts primàries documentals consultades.) A més, també podem considerar les traduccions intralingüístiques que va dur a terme al final dels anys cinquanta: la

modernització del català de sant Vicent Ferrer i Ausiàs March amb *Pàgines escollides de sant Vicent Ferrer* (Barcino, 1955) i *Ausiàs March. Antologia poètica* (Selecta, 1959) (Santanach 2016: 269, 272).

Fuster, traductor i assessor literari (1960 - aproximadament 1970)

L'etapa més prolífica de Fuster com a traductor i mediador de projectes de traducció coincideix amb l'inici de l'època de plenitud de la seua obra de creació. Al llarg de la dècada dels seixanta va traduir cinc obres d'Albert Camus, tres de les quals col·laborant amb Josep Palàcios —*La pesta* (Vergara, 1962), *El mite de Sísif* (Vergara, 1965), *L'exili i el regne* (Vergara, 1966), *L'home revoltat* (Vergara, 1967) i *L'estrany* (Proa–Aymà, 1967). També va traduir *La quarta vigília* (Club dels Novel·listes, 1962), del novel·lista noruec Johan Falkberget, a partir de la traducció francesa de Marguerite Gay et Gerd de Mautort i amb la intervenció posterior de Joan Sales i June Nyström de Vila-Abadal, coneixedora de la llengua noruega; *Fontamara*, d'Ignazio Silone (Club dels Novel·listes, 1967), traducció per a la qual va disposar de l'ajuda de Joan Francesc Mira, que va fer-ne la primera versió; i un conjunt d'escrits propis que havia produït prèviament en castellà, algunes vegades fent-ne la traducció sol i altres vegades amb la col·laboració de Palàcios, com ara la guia turística *El País Valenciano* (Destino, 1962) i els articles sobre el teatre valencià que havia publicat al diari *Jornada* entre el 30 de juny i el 4 de juliol de 1959 —treballs la traducció catalana dels quals aparegué en els volums III i V de les *Obres completes*, respectivament (Edicions 62 1971; 1974)—, o la selecció d'articles publicats en castellà a *El Correo Catalán* que aparegueren en traducció catalana en el volum *Examen de consciència* (Edicions 62, 1968). Aquestes autotraduccions al català són les úniques que li coneixem, a excepció de les autotraduccions poètiques al castellà que publicà a *Verbo* al final dels quaranta, amb la diferència que, mentre que sembla que Fuster traduí els seus poemes al castellà impel·lit per José Albi (Ortells 2017), els textos que havia escrit originàriament en castellà va decidir publicar-los en català en obres posteriors per tal de revertir un bilingüisme que considerava «involuntari» (Fuster 1968: 15–16) (sobre aquesta qüestió, vegeu Grau 2017).

Pel que fa a la traducció al castellà, durant aquesta època va traduir *La vida tràgica de mossèn Jacint Verdaguer*, de Sebastià Juan Arbó (Planeta, 1970), i és molt probable que encara col·laborara en

l'elaboració d'una altra traducció: segons la informació que trobem en la correspondència mantinguda entre Fuster i Xavier Benguerel, d'una banda, i entre Fuster i Claudio Guillén, de l'altra, tot apunta que Fuster també va prendre part en la traducció que Josep Palàcios va fer vers el 1968 de la novel·la *Suburbi*, de Benguerel, per a la col·lecció «Los Libros de la Veleta», d'Edicions Nauta. La carta que l'escriptor català li adreça el 21 de març de 1968 (Benguerel 1968) explica els motius pels quals la traducció de Palàcios va ser rebutjada —finalment va acabar publicant-se signada per Jaume Barnat, la persona que s'havia encarregat de revisar-la. Fins ací sembla que Palàcios se'n va ocupar en solitari. Tanmateix, en una carta adreçada a Claudio Guillén el 1975, ja citada més amunt, Fuster explica que «ante la novela de un autor viviente —catalán» va topar «con sus reproches porque mi versión reproducía en castellano sus solecismos y su sintaxis deslavazada, y perdí el tiempo y el trabajo» (Fuster 1975). Tenint en compte com va anar l'afer amb Benguerel, les dates en què Fuster va deixar d'acceptar encàrrecs de traducció amb tanta freqüència i el fet que no va traduir cap altra novel·la al castellà, és segur que es refereix a la traducció de *Suburbi*. Així, tot apunta que, malgrat que Benguerel parla de la traducció com si Palàcios en fora l'únic autor, Fuster degué col·laborar-hi o, si més no, ajudar-lo en la fase de revisió, tal com havia fet en les tres traduccions de Camus publicades a la col·lecció «Isard» després de *La pesta*. Altrament, resultaria difícil d'explicar per què conta aquest cas en primera persona i per què va afectar-lo tant la crítica de Benguerel i els responsables de Nauta.

Les traduccions frustrades i els encàrrecs rebutjats (aproximadament 1970-1992)

El desembre del 1967 Fuster va confessar a Joan Sales haver decidit no fer més traduccions: «Tinc massa —o bastants encàrrecs originals, i no m'il·lusiona la feina de traduir» (Fuster 1967). Encara traduí al castellà la monografia sobre Verdaguer i, vint anys després, en col·laboració amb Palàcios, el *Discurs d'acusació al rei*, de Saint-Just (Alfabet 1989). Tanmateix, al tombant de la dècada dels setanta s'inicia una nova etapa en la faceta traductora de Fuster, caracteritzada per la successió d'encàrrecs de traducció que va rebutjar o que li van interessar, però que finalment no es van dur a terme. Gràcies a la correspondència que ens ha pervingut, sabem que Fuster va rebutjar el 1967 encarregar-se de la traducció d'un

recull de contes filosòfics de Voltaire que li va proposar Felip Cid per a Llibres de Sinera (Cid 1967) i el 1982 de l'adaptació de la comèdia *Arms and The Man*, de Bernard Shaw, per al Centre Dramàtic de la Generalitat de Catalunya, que li va proposar Carme Portacelli (Portacelli 1982; Fuster 1982). El març de 1977 va arribar a anunciar-se al diari *Levante* que Fuster s'encarregaria d'adaptar al valencià la traducció de *Romeu i Julieta* feta per Josep M. de Sagarra perquè la representara l'agrupació teatral La Cazuela, tal com li ho havia demanat l'alcoià Camil Pascual Olcina (Pascual Olcina 1973, 1977; Ventura 1977), però sembla que finalment el muntatge va fer-se en castellà, com la majoria de representacions de l'agrupació aleshores (Parra Verdú 1995: 189). El 1982 Fuster també va interessar-se per la proposta de traduir al castellà *La disputa de l'ase*, d'Anselm Turmeda, que li va fer Francisco Rico per a l'editorial Crítica (Rico 1984; Fuster 1984). Finalment, accedí a ocupar-se preferiblement només del pròleg, per temor de no ser capaç de complir l'encàrrec en el termini fixat, però creiem que l'edició no va arribar a dur-se a terme. En canvi, el 1975 Fuster acceptà amb il·lusió traduir al castellà els *Essais*, de Montaigne, per a Alfaguara, a petició de Claudio Guillén, una obra que ja va estar a punt de traduir durant la dècada dels seixanta animat per Josep M. Boix i Selva. Malauradament, el seu estat de salut l'obligà a abandonar-la i l'editorial traspassà l'encàrrec a Carlos R. de Dampierre (Fuster 1978). A aquestes traduccions frustrades, cal sumar-hi l'adaptació de *Les justes*,de Camus, per a la temporada 1963-1964 del Teatre Romea, una proposta de Pau Garsaball per la qual Fuster s'interessà (Garsaball 1963); finalment, l'autor de l'adaptació que el 1964 va estrenar-se al Palau de la Música Catalana va ser Bonaventura Vallespinosa. Malgrat tot, aquest conjunt de propostes evidencia que durant la dècada dels seixanta Fuster, a més de consolidar-se com a escriptor i intel·lectual, també va donar-se a conèixer com a traductor, raó per la qual molts editors consideraven una garantia comptar amb ell per als seus projectes de traducció.

Fuster, promotor de traduccions

Com ja hem comentat més amunt, Fuster va ser un intel·lectual molt conscienciat de la necessitat de traduccions i del paper que podien complir en la normalització de la literatura i la cultura catalanes. A més d'exercir com a traductor i publicar diversos escrits en què advocava per un mercat de traduccions d'obres estrangeres al català

i per la difusió de la literatura catalana a l'estranger, també va esdevenir un referent per a diverses editorials, que apreciaven el seu consell a l'hora de publicar tant originals escrits en català com obres estrangeres traduïdes. De la mateixa manera que a les acaballes dels anys quaranta i la primeria dels cinquanta va impulsar la difusió a *Verbo* d'escriptors aleshores difícils de llegir al País Valencià, durant els anys seixanta i setanta va incentivar la publicació de traduccions en editorials barcelonines i, en menor grau, valencianes. La seua correspondència posa de manifest la confiança que Josep M. Boix i Selva i Joan Sales dipositaven en Fuster com a assessor dels seus projectes d'edició de traduccions. També en valoraven el consell editorials com Proa i Plaza & Janés, que hi contactaven per mitjà d'Oriol Folch i Camarasa i Ramon Folch i Camarasa, respectivament, i, sobretot, Edicions 62.

Al principi de la dècada dels seixanta Fuster va enviar a Max Cahner una llista d'obres i autors estrangers que li recomana de traduir (Fuster 2012: 234-240). Els comentaris que s'hi inclouen palesen el profund coneixement que tenia tant de la literatura estrangera com del panorama editorial català, i constitueixen un testimoni valuosíssim de la seua contribució a l'orientació de l'editorial. Molts dels autors i algunes de les obres que va recomanar Fuster foren publicats per l'editorial al cap de poc de temps en les col·leccions «El Balancí», «La Cua de Palla» i «Blanquerna». En aquest sentit, no és casual que Josep M. Castellet considerara Fuster un dels «fars d'il·luminació» de l'editorial i l'intel·lectual que més hi influí (Viadel 2012). Aquesta tria d'autors —com Vasco Pratolini, Elio Vittorini, William Faulkner, Graham Greene, Friedrich Dürrenmatt, Georges Bernanos i Bertolt Brecht, al costat d'autors «clàssics» com ara Stendhal, Balzac, Flaubert, Tolstoi o Dostoievski— és ben indicativa de l'interès de Fuster per la literatura estrangera contemporània i, sobretot, per la novel·la i l'assaig. La italiana «Universale Economica» de Feltrinelli és una de les col·leccions que recomana a Edicions 62 de tenir en compte; i, considerant que Fuster en destaca les obres anglosaxones que s'hi publiquen i que cita en italià les obres en llengua alemanya que recomana de publicar, és probable que llegira molta literatura anglosaxona i alemanya a partir de traduccions italianes. Així mateix, Josep Palàcios, Camil Pascual Olcina i Enric Valor i el seu nebot Josep Valor i Gadea són traductors valencians que col·laboraren en Edicions 62 per mediació de Fuster, encara que

els dos últims no aconseguiren de publicar-hi les seues traduccions conjuntes.

Com a instigador i director literari d'Edicions A. C., Fuster projectà publicar tot un seguit de traduccions en les dues col·leccions que conformaven el pla editorial: «Cara i Creu», destinada a l'assaig en català; i «Traducido del Catalán», destinada a traduccions al castellà de la literatura catalana. Malgrat que és evident que Fuster devia trobar interessant incloure traduccions d'obres estrangeres en el seu pla de publicacions i contribuir a la promoció de la literatura catalana amb la col·lecció «Traducido del Catalán», també veia en la combinació d'originals i traduccions una estratègia editorial: en vista de la dificultat d'obtenir originals, disposar d'una reserva de traduccions publicables garantia l'activitat de l'editorial (Fuster 1964). Tanmateix, l'aventura literària d'Edicions A. C. va ser breu i modesta, i va estar plena d'entrebancs (relacionats amb l'organització interna de l'editorial, amb l'obtenció de drets d'edició i amb la censura).

En «Cara i Creu», la col·lecció central de l'editorial i l'única que va acabar funcionant, van publicar-se un total de nou títols entre el 1964 i el 1968, entre els quals només hi ha una traducció: *L'home*, de Jean Rostand, a càrrec de Josep Palàcios. Tanmateix, foren diverses les traduccions que van arribar a plantejar-se: *Une Mort très douce*, de Simone de Beauvoir; *18 Léçons sur la société industrielle*, de Raymond Aron; *Pensées*, de Pascal; *Patrie latine*, de Nicolau Maria Rubió; *Interpretação do Brasil*, de Gilberto Freyre; *Carnets*, d'Albert Camus; *De l'Amour*, de Stendhal; i *Le Temps du mépris*, d'André Malraux. Pel que fa a «Traducido del Catalán», col·lecció que no arribà a encetar-se, el pla de publicacions inicial de Fuster incloïa la traducció de les obres següents: *Madrid*, de Josep Pla; una selecció d'assaigs de Carles Riba; *Primera història d'Esther*, de Salvador Espriu; *Nosaltres, els valencians*, de Fuster mateix; *Les finestres s'obren de nit*, de Manuel de Pedrolo; *Les bonhomies*, de Josep Carner; *La plaça del Diamant*, de Mercè Rodoreda, i una antologia de poesia catalana moderna (Fuster 2004: 457). Posteriorment, també va plantejar-se traduir al castellà *Les formes de la vida catalana*, de Josep Ferrater Mora.

Fuster va concebre l'editorial A. C. amb els objectius de poder dedicar-se als treballs que realment li interessaven i de renovar el panorama editorial català amb un catàleg que resultara innovador i

atractiu des d'un punt de vista intel·lectual (Fuster 2004: 110–112; 244; 371–372); i ho va fer pensant sobretot en la pràctica inexistència de col·leccions dedicades exclusivament a l'assaig en català i emmirallant-se en la pionera «Llibres a l'Abast», d'Edicions 62, i sobretot en les estrangeres «Que sais-je», de les Presses Universitaires de France; «Idées», de Gallimard; «Universale Economica», de Feltrinelli, i «Saggi», d'Einaudi.

Quant al paper de Fuster com a promotor de traduccions en editorials valencianes, cal tenir en compte la influència que va tenir al començament dels anys setanta en la gestació i en el desplegament inicial de l'editorial Tres i Quatre i, concretament, de la col·lecció «Quaderns», ideada pel filòsof Vicent Raga amb l'ajuda i els ànims de Fuster (Cortés 2014: 76). Amb un total d'onze traduccions publicades entre el 1970 i el 1974, en un moment en què el panorama editorial valencià tot just començava a articular-se i en què les traduccions al català eren encara anecdòtiques, «Quaderns» no només va posar a l'abast del lector valencià la possibilitat de llegir assaigs estrangers d'orientació marxista —*Lenin i la filosofia*, de Louis Althusser (1970); *Concepte d'ideologia*, de George Lichtheim (1972); *Sociologia*, de Theodor Adorno (1972); *Lògica materialista*, de Galvano della Volpe (1972); *Sobre la classe intel·lectual*, de Lu Xun (1973); *Teatre i acció popular*, d'Anatol V. Lunatxarski (1972); *El gran octubre de 1917 i la literatura contemporània*, de György Lukács (1973), etc., molts dels quals van ser anostrats per Joan Francesc Mira—, sinó que també va ser la primera col·lecció a oferir alguns d'aquests autors o obres en un idioma peninsular (Cortés 2014: 168–169).

Closa

En definitiva, el conjunt de projectes de traducció en què Fuster va intervenir, sobretot durant els anys seixanta i setanta, posa de manifest el seu inconformisme, el seu afany de combatre l'aïllament i l'endarreriment cultural respecte d'Europa dels Països Catalans —i de l'Estat espanyol en general—, i d'enriquir i actualitzar el circuit literari català mitjançant la importació de noms canònics de la literatura universal i, sobretot, de títols contemporanis interessants de gèneres i temàtica diversos, amb una atenció especial a la literatura d'idees. No hem tingut espai per a deturar-nos-hi, però no podem concloure aquest article sobre el Fuster traductor sense remarcar la seua excepcionalitat com a traductor i promotor de traduccions dins de la deficitària tradició de traductors valencians al

català dels tres primers quarts del segle xx, a pesar de no haver estat ni un traductor profús ni gaire reconegut per aquesta faceta i de no haver tingut una veritable vocació de traductor. A diferència de la majoria d'escriptors valencians que conrearen la traducció durant el període assenyalat, que varen fer traduccions només al País Valencià o només a Catalunya, Fuster va participar en projectes de traducció en tots dos territoris. També és, dins d'aquesta tradició, el que va traduir més diversitat de gèneres (poesia, teatre, novel·la, reculls de narrativa breu i assaig). I, concretament, hem vist que les traduccions assagístiques de Josep Palàcios en solitari —en moltes de les quals Fuster actuà com a intermediari amb els editors— i de Palàcios amb la col·laboració de Fuster durant la dècada dels seixanta van precedir una irrupció sobtada al País Valencià de traduccions de filòsofs capdavanters, una irrupció motivada per l'aparició de noves editorials i col·leccions serioses dedicades al llibre en català i, en darrera instància, pel desvetllament col·lectiu que havia provocat en la cultura valenciana i en les noves generacions l'obra assagística de Fuster mateix (vegeu Pérez Montaner 1984). És a partir d'aquest moment, al principi dels anys setanta, quan comença a emergir una nova generació de traductors valencians que es dedicaran a traduir amb més assiduïtat i que podran publicar, per fi, tant en editorials del Principat com del País Valencià.

Bibliografia

Benguerel, Xavier (1968). [Carta de Xavier Benguerel a Joan Fuster del 21 de març de 1968.] Centre de Documentació Joan Fuster, AJFO; Biblioteca de Catalunya.

Cid, Felip (1967). [Cartes de Felip Cid a Joan Fuster del 10 de juny de 1967 i de l'estiu de 1967 (s.d., ref. 4728).] Centre de Documentació Joan Fuster, AJFO; Biblioteca de Catalunya.

Cortés, Santi (2014). *El compromís amb la cultura. La historia de Tres i Quatre*. València: Tres i Quatre.

Felipe Martínez, María Ángeles; Susana Requena Pineda; Lacoba Vila, José Manuel (1993). «El Teatre Estudi de Lo Rat-Penat». *Caplletra*,14(primavera), p. 67–76.

Ferrando Simon, Mireia (2018). «Pseudònims i antònims de Joan Fuster en la revista *Verbo* (1946–1956)». *Revista Valenciana de Filologia*, 2, p. 269–288.

<https://doi.org/10.28939/rvf.v2i2.47>.

Fuster, Joan (1962a). «Pròleg del traductor». A: Falkberget, Johan. *La quarta vigília*. Barcelona: Club Editor, p. 5–16.

- (1962b). «Nota del traductor». Dins: Camus, Albert. *La pesta*. Barcelona: Vergara, p. 225-256.
- (1964). [Carta mecanografiada de Joan Fuster a Teresa Creus del 15 de setembre de 1964.] Centre de Documentació Joan Fuster, AJFO; Biblioteca de Catalunya.
- (1967). [Carta mecanografiada de Joan Fuster a Joan Sales del 21 de desembre de 1967.] Centre de Documentació Joan Fuster, AJFO; Biblioteca de Catalunya.
- (1968). *Obres completes*. *I. Llengua, literatura, història*. Barcelona: Edicions 62.
- (1975). [Carta mecanografiada de Joan Fuster a Claudio Guillén del 10 de febrer de 1975.] Centre de Documentació Joan Fuster, AJFO; Biblioteca de Catalunya.
- (1978). [Carta mecanografiada de Joan Fuster a Claudio Guillén del 9 de novembre de 1978.] Centre de Documentació Joan Fuster, AJFO; Biblioteca de Catalunya.
- (1982). [Carta mecanografiada de Joan Fuster a Carme Portacelli del 4 d'abril de 1982.] Centre de Documentació Joan Fuster, AJFO; Biblioteca de Catalunya.
- (1984). [Carta mecanografiada de Joan Fuster a Francisco Rico del 9 de novembre de 1984.] Centre de Documentació Joan Fuster, AJFO; Biblioteca de Catalunya.
- (1997). *Correspondència 1. Carner, Manent, Riba, Pla, Espriu, Villalonga*. Edició a cura de Francesc Pérez Moragon. València: Càtedra de la Universitat de València; Tres i Quatre.
- (2000). *Correspondència 4. Manuel Sanchis Guarner, Josep Giner, Germà Colón*. Edició a cura d'Antoni Ferrando. València: Càtedra Joan Fuster de la Universitat de València; Tres i Quatre.
- (2004). *Correspondència 7. Joaquim Maluquer i Sostres, 1a part*. Edició a cura de Xavier Ferré i Trill. València: Càtedra Joan Fuster de la Universitat de València; Tres i Quatre.
- (2005). *Correspondència 8. Joaquim Maluquer i Sostres, 2a part*. Edició a cura de Xavier Ferré i Trill. València: Càtedra Joan Fuster de la Universitat de València; Tres i Quatre.
- (2006). *Correspondència 9. Xavier Casp, Miquel Adlert, Santiago Bru i Vidal, 1a part*. Edició a cura de Josep Ballester. València:

Càtedra Joan Fuster de la Universitat de València; Tres i Quatre.
- (2012). *Correspondència 13. Max Cahner*. Edició a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas. València: Càtedra Joan Fuster de la Universitat de València; Tres i Quatre.

Garsaball, Pau (1963). [Cartes de Pau Garsaball a Joan Fuster del 28 de maig i del 21 de juny de 1963.] Centre de Documentació Joan Fuster, AJFO; Biblioteca de Catalunya.

Grau, Daniel P. (2017). «La traducció d'*El País Valenciano*». A: *El dit sobre el mapa. Joan Fuster i la descripció del territori*. València: Publicacions de la Universitat de València; Càtedra Joan Fuster, p. 294–311.

Ortells, Salvador (2017). «Les autotraduccions poètiques al castellà de Joan Fuster (*Verbo*, 1946–1949)». *Revista Valenciana de Filologia*, 1, p. 199–222.

DOI: <https://doi.org/10.28939/rvf.v1i1.27>.

Parra Verdú, Pedro Juan (1995). *La Cazuela. Compañía de Teatro Estable en la Sociedad alcoyana (1950–1968)*. Alcoi: Ediciones Ciudad Alcoy.

Pascual Olcina, Camil (1973). [Carta de Camil Pascual Olcina a Joan Fuster del 6 de juliol de 1973].Centre de Documentació Joan Fuster, AJFO; Biblioteca de Catalunya.

- (1977). [Carta de Camil Pascual Olcina a Joan Fuster del 17 de març de 1977.] Centre de Documentació Joan Fuster, AJFO; Biblioteca de Catalunya.

Pérez Montaner, Jaume (1984). «Literatura i fet nacional al País Valencià». *Estudi general: Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona*, 4, p. 71–81.

Pérez Moragón, Francesc (2014). «Introducció». A: Fuster, Joan. *Les idees religioses i l'existencialisme en el teatre modern / La bona nova a Maria*. Paiporta: Editorial Denes, p. 8–58.

Portacelli, Carme (1982). [Carta de Carme Portacelli a Joan Fuster del 27 de març de 1982.] Centre de Documentació Joan Fuster, AJFO; Biblioteca de Catalunya.

Rico, Francisco (1984). [Cartes de Francisco Rico a Joan Fuster del 20 d'octubre i 18 de novembre de 1984.] Centre de Documentació

Joan Fuster, AJFO; Biblioteca de Catalunya.

Santanach i Suñol, Joan (2016). «Sobre adaptacions i modernitzacions de textos antics: la col·lecció Tast de Clàssics de l'Editorial Barcino». *Anuari Verdaguer*, 24, p. 267–285.

Ventura, Vicent (1977). [Retall del *Levante* enviat per Vicent Ventura a Joan Fuster el 27 de març de 1977.] Centre de Documentació Joan Fuster, AJFO; Biblioteca de Catalunya.

Viadel, Francesc (2012). «Josep M. Castellet i Edicions 62, mig segle de llibres i autors». *Serra d'Or*, 633 (setembre), p. 22–26.

1. Així ho demostra el pròleg de la traducció de *La quarta vigília*: «[...] si el meu nom figura en la portada del present volum responsabilitzant-me'n com a intèrpret —o com a torsimany, que resulta més bonic—, és perquè la novel·la m'agradà. I perquè m'agradà força. Quan un es dedica, *hic et nunc*, a treballs d'aquesta mena —trascolament lingüístic de textos literaris—, no pot esperar-ne sinó unes molt relatives compensacions econòmiques: seria ben trist que, damunt, hagués d'operar sobre papers que no li produeixin, per arrodonir el salari, una forma o altra de satisfacció intel·lectual. He escrit aquesta versió catalana de *La quarta vigília* més que de gust: com un exercici amable i confortador» (Fuster 1962*a*: 6).